

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

NOTES D'UNA EXCURSIO

PER L'URGELL, LA SAGARRA Y LA CONCA DE BARBARÀ

Fou ab motiu de l'Aplec Excursionista de Poblet que va celebrar-se en la prop-passada primavera que, junt ab en Juli Soler y els germans Joan y Gabriel Roig, emprenguerem aquesta excursió que vaig a ressenyar, y que no tenia altra finalitat que la de visitar alguns monuments existents en aquelles comarques y que encar se serven com a llegat de passades generacions. Y a dir veritat, fou ab gran gust y complasença que organitzarem aqueixa sortida, y es ab igual satisfacció que avui passo a fer-ne aquesta ressenya.

Temps feia que no n'havia realitzat jo cap d'aquesta naturalesa : l'amor a la Natura, l'entusiasme per les nostres montanyes, havien atret darrerament tota la meva atenció; y les ascensions pels enlairats cimals de la nostra carenada pirenenca havien ocupat preferentment les meves ansies y realitats excursionistiques, lo mateix en les temporades estiuénques, que en els rigors de les passades hivernades. I així mateix podem dir que quasi tots els meus pobres treballs publicats en aquestes planes s'han referit quasi exclusivament a ressenyar excursions montanyénques. Diguin-ho, si no, entre altres, les meves descripcions del Canigó, del Puigmal, del Carlit, etc.

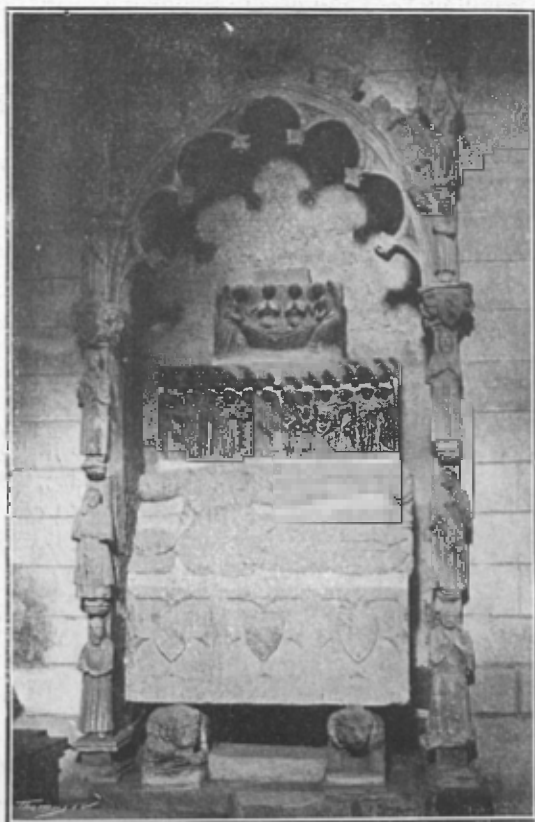
Just es, doncs, que avui agafi la ploma pera rendir tribut a les obres dels homes que en tots temps han contribuït a hermostrar l'obra de la propia natura, y que constitueixen les pàgines més vivents de la nostra gloriosa historia. I, dit això, no us penseu que vaig a publicar cap treball seriós descriptiu d'aquelles comarques y de llurs belleses monumentals, sinó que 'm limitaré a ressenyar-vos l'anunciada visita feta en alguns castells y iglesies de les mateixes que eren pera nosaltres desconeguts. Además, no espereu re original, ni cap descobriment : tots els llocs visitats han sigut ja descrits per altres excur-

plan, no 'ns interessa momentaniament el conèixer els moderns edificis y construccions dels llocs que anirem recorrent.

Tàrrega, ciutat d'uns 4,500 habitants, antic cap de la vegueria del seu nom, està en el llinar de les dues comarques del pla d'Urgell y de la Sagarra, si bé enclavada dins de la primera, a la dreta y properament del Reguer o riu Cervera, que baixa de dalt de la Panadella y que en temps de pluja dóna les seves aigües a la productiva plana d'Urgell, per ont se perd. Està al peu del petit turó del castell y del puig de Sant Eloi, y es centre y enllaç d'importants vies de comunicació.

L'antiga vila es d'aspecte típic força interessant. Per sos tortuosos carrers, algun d'ells ab els característics escuberts o porxades, són de bon veure notables y antigues edificacions. Entre elles són, sens dubte, les més importants l'antiga casa

Sobies, o palau dels marquesos de la Floresta (bell exemplar de casa senyorial del segle XIII), d'estil romànic, avui propietat de la família Càrcer, existent al carrer del Carme, al costat de l'iglesia o capella de la Sagrada Família y quasi a l'enfront d'una altra casa de gòtics fines-trals, també propietat de la mateixa família de Càrcer, pel cap de casa de la qual vam ser molt ben atesos y complaguts al passar a visi-

Clixé de J. Soler

TÀRREGA : SARCÒFAC EN LA CAPELLA
DE LA SAGRADA FAMÍLIA

tar-lo pera que 'ns autoritzés pera poder veurer l'interior d'aquella capella. Abdues cases són dos exemplars d'habitacions senyorials de l'Edat mitjana, dels quals pocs ne queden ja a la nostra terra. En quant a la capella esmentada, que respon a l'estil característic del segle XIV, ha sigut restaurada recentment. En son interior es de veure un ric y interessant sepulcre y altres detalls arqueològics que'l seu actual propietari hi ha fet reconstruir, encar que alguns d'ells són d'altre procedencia. L'iglesia parroquial, de construcció relativament moderna, no té gran cosa de particular apart de les seves dimensions y del seu vuitavat campanar, gran mole de pedra desde 'l terradet de la qual se disfruta de dilatat panorama per sobre aquella extensa plana. Al passeig del Carme hi ha 'l convent del qual ha prèns nom, convertit en cases particulars, excepte la seva iglesia, que apar ser de principis del segle XVII. A l'iglesia de l'Hospital (en una de les travessies que donen a la plaça Major) se guarda 'l Sant Crist trobat, bella imatge del segle XIII, força interessant. La renomada creu gòtica termenal, hermós exemplar del segle XV que hi havia a Tàrrega, existeix avui fragmentariament en el Museu Arqueològic provincial de Lleida.

Pera disfrutar del panorama sobre la població, se pot pujar al veí turó de Sant Eloi, ont hi ha l'ermita, voltada de fortificacions.

De l'antic castell de Tàrrega ja re 'n queda. No se 'n sab sinó 'l que 'n conten els historiadors de la nostra terra, l'amic y company Sr. Carreras y Candi entre altres, que se n'ha ocupat en sos treballs sobre 'ls castells del Maresma y sobre la guerra del 1462 al 1465 a Cervera.

Aquella mateixa tarda 'ns arribàrem fins a la propera vila de Vilagrassa, a menys de tres quarts de Tàrrega y al peu de la propria carretera de Madrid. Es una vila d'escassa importancia, de sols 600 habitants aproximadament. El seu aspecte general no crida pas l'atenció del seu visitant. En canvi, la seva iglesia parroquial, baix l'advocació de la Verge, es força interessant, tant per la seva estructura interna, època de transició, com per la seva esvelta portada d'escaient estil romànic, del segle XIII, y que pot posar-se al costat de les més belles que existeixen pertanyents al propi tipus, la que no 'ns entretenim en descriure com se mereix, per excusar-nos-ho la seva reproducció gràfica que acompanyem.

Feta aquesta visita, ens n'entornàrem cap a Tàrrega pera preparar l'excursió de l'endemà, que esperàvem ab força interès.

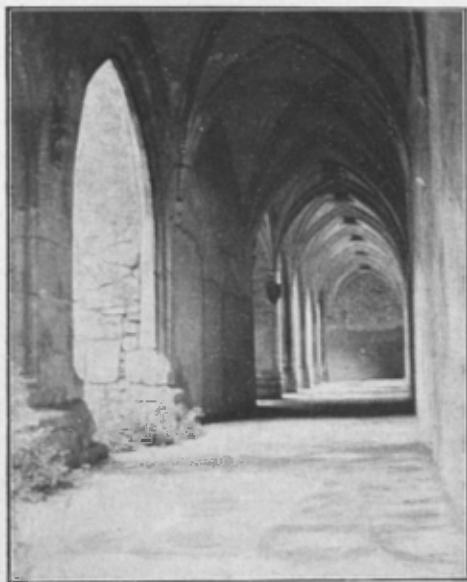

Graef de J. Sotol

VILAGRASSA : PORTADA DE L'IGLESIA

Bellpuig d'Urgell, vila distant sols uns 11 kilòmetres, seguint la mateixa carretera de Madrid, no entrava dins del nostre plan. Ab tot, essent lloc ben important y pera mi conegut, com resultat d'altres excursions per la plana d'Urgell, vos ne diré alguna cosa, ja que guarda encara notables vestigis de passades grandeses dignes de perpètua recordança. Y, si al deixar aquella carretera pera retornar a Tàrrrega anava recordant les impressions que va causar-me la primera volta que vegí Bellpuig, just es que ara vos les recordi a vos-altres.

Bellpuig es una població de prop de 2,500 habitants, situada al peu d'un turó ont encara hi ha les ruïnes del seu antic castell senyorial. Està a uns 300 metres sobre'l nivell de la mar, y es estació de ferrocarril de la linia del Nord. Lo més sobressortint de Bellpuig es la seva iglesia parroquial, les ruïnes del castell y l'antic convent de franciscans. La primera està dalt d'un turó, an el que 's puja per llarga y vistosa graonada, divi-

Clixé de M. Cases

BELLPUIG : CLAUSTR DEL CONVENT
GALERIA INFERIOR

dida en diferents trams separats per amples explanades. La seva nau es molt espaiosa, y hi són d'admirar un antiquíssim Sant Crist rublert de tradicions, y el sepulcre de D. Ramon de Cardona, preciosa joia artística, estil renaixement, esculpit en marbre blanc, ab relleus d'un bon gust molt remarcable y que està muntat allí desde el 1842, any en el qual hi fou traslladat desde l'antic convent de franciscans existent en els entorns de la població y del qual després parlarem. Aquesta obra, deguda a l'escultor Joan Nolano, es, sens dubte, una de les més sumptuoses d'aquella època (segle XVI) que existeixen a Catalunya. Està constituït per una especie d'arc monumental ab dos frisos representant combats terrestres y navals,

episodis de la vida de l'hèroe, y surmuntat per una bonica cornisa ab una làpida coronada per una grossa petxina, sobre la qual reposa una estatua de la Verge. Als costats de l'arcada y dalt de la cornisa hi ha varies estatuës; y al fons, y a tall de timpà, l'escena del davallament de la creu. El sepulcre descansa sobre un pedestal sostingut per quatre sirenes, y sobre la tapa ressalta la figura del noble guerrer.

Clixé de M. Cases

BELLPUIG : CLAUSTRE DEL CONVENT
GALERIA PRIMER PIS

Del castell, situat al cim d'un altre turonet, poc ne queda : tot ell està enrunat, y de ses pedres s'han edificat y van edificant-se no poques cases de la vila. Un parell d'arcades y troços de murs enderrocats es lo únic que queda en peu d'aquelles antigues construccions.

No succeeix el mateix respecte a l'antic convent de franciscans o monastir de Sant Bartomeu, relativament ben conservat y en el qual es d'admirar el característic claustre gòtic-plateresc de tres pisos, que tant crida l'atenció. Es aquest de forma quadrada, ab quaranta arcades

a les seves galeries superiors, dels segles XVI y XVII respectivament; y setze a l'inferior, que rematen en uns pinacles piramidals estrebats a les mateixes. La galeria del mig, de tendències abarrocaes, ab ses columnes jòniques o acanalades y sos capitells esculpturals, es el més original y el que més crida l'atenció. La del pis superior està formada per una balustrada de pedra y unes elegants columnes dòriques estriades, acabant ab una cornisa ben correcta y interessant. Són de bon veure, també, en aquest claustre, una font, la cisterna, una escala de cargol y una portalada interior, molt ben treballats y de bon estil ogival.

Respecte a l'iglesia y dependències d'aquest monastir, quasi no n

BELLPUIG : SEPULCRE DE D. RAMON DE CARDONA

queda re : sols enderrocs mostraven, en aquell temps en que vaig visitar-lo, la llur passada existencia. Avui ha sigut restaurat pel poble, y hi ha instalada una comunitat religiosa, de Sant Vicenç de Paul si mal no recordo; havent-se així salvat la probable destrucció o desaparició d'aqueixa joia arquitectònica.

Tal es lo més important que guarda la vila de Bellpuig, de típic

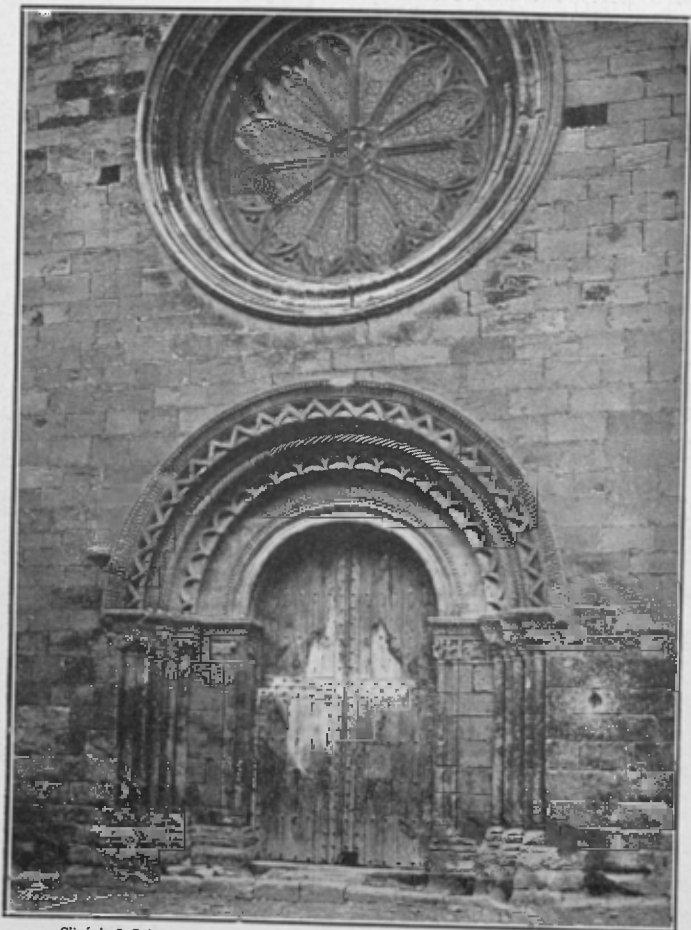

CASTELL DE VERDÚ

aspecte en son conjunt, ab carrers porticats y altres vestigis de temps passats. Y ara entornem-nos-en a Tàrraga pera seguir la nostra projectada excursió, deixant, a Bellpuig, la carretera directa que per Belianes va a Maldà, ont la retrobarem en el transcurs de la nostra caminada.

Verdú, la coneguda vila de les fires de bestiar y dels cantirs, dista prop d'una hora de Tàrraga seguint la carretera de Montblanc y un petit brançal que hi arriba. L'aspecte d'aquesta població, que no arriba als 2,000 habitants, es d'una vila migeval ab tipics carrers

y espaiosa plaça. En quant a monuments, hi ha l'antic castell senyorial y la seva iglesia, apart d'una molt bonica creu termenal, gòtica, de fust octogonal y treballat capitell, existent al davant de la ca-

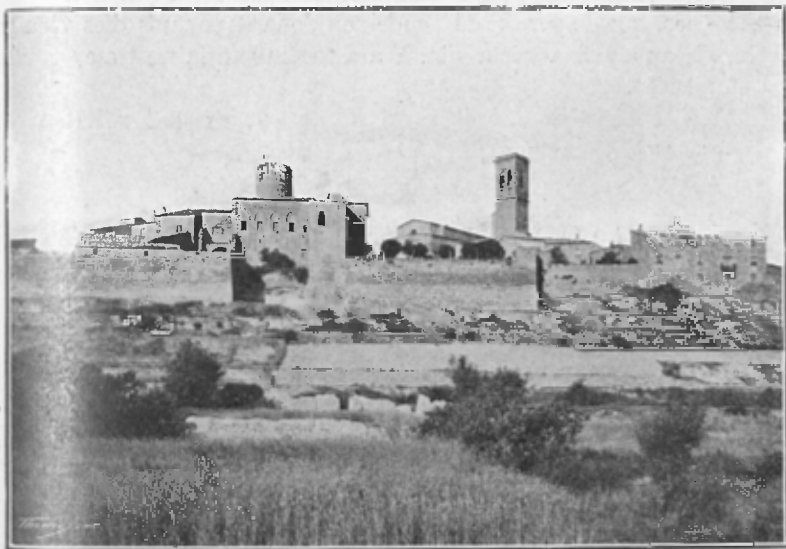
Clixé de J. Soler

VERDÚ : PORTADA DE L'IGLESIA

rella de Sant Miquel, propera al cementiri. El castell, un bon xic desfigurat, adquirí pels monjos de Poblet que hi exerciren jurisdicció, es a la plaça, ont té l'entrada, sobre la qual se destaca una grossa barbacana o lladronera de quatre obertures. La seva torra de l'homenatge, o Torra de guaita, de forma cilíndrica completament aïllada

y ab sos vint-y-cinc metres d'alçaria, se redreça encara majestuosa-ment per sobre aquelles construccions recordant-nos encara de temps molt més antics. A l'interior hi ha un pati de típic aspecte y la gran-diosa sala de juntes, de forma esvelta y atractívola y gòtics finestrals.

L'iglesia parroquial es també força interessant, sobressortint-hi la portalada romànica, de la mateixa època y estil que la de Vilagrassa,

VERDÚ : VISTA GENERAL

de darrers del segle XIII. Com ella està formada de varis semicercles en degradació ab treballades figures rectilínees y esbelts capitells con-tenint esculpturades formes humanas y besties, formant una faixa entrelaçada. Sobre aquesta severa portalada hi ha un gòtic rosetó o ull de bou d'esbelta configuració. Les demás construccions són del XVI y posteriors, quedant ben poc més de la primitiva fàbrica. L'iglesia consta avui de tres naus; avanç era de planta de creu llatina. A l'in-terior hi ha un interessant Sant Crist imatge gòtica de les darrerries del XIII segle, y l'altar de Sant Flavià, del XVII, que 's distingeix per la seva gran ornamentació.

A Verdú 's conserven encara restes de les muralles, que són de bon veure desde 'l jardí de la rectoria o desde 'ls voltants de la po-blació, y que junt ab els murs de l'antic castell, el conjunt de les edificacions que 's veuen a son darrera y per sobre de les mateixes,

y la seva situació enlairada, ofereixen desde abaix el peu de la torren-tera un aspecte simpàtic y pintoresc que no té aquesta població, vista desde altres endrets.

Tal es la vila de Verdú, coneguda per la fabricació de sos cantirs, que es l'única industria típica del país, y cèlebre per les seves fires que desde 'l xiv.^{en} segle ve celebrant per concessió reial a fi d'enriquir al poble y quina celebració es ben coneguda per tot Catalunya y terres veïnes, que de per tot hi s'acudeixen donant per uns dies vida y animació an aqueixa trista vila. Y ara continuem la nostra excursió.

E. VIDAL y RIBA

(Continuarà.)

LA BARBOTANIA O BARBATANIA

¿ES ETHNICAMENT CATALANA?

AL formar-se la nacionalitat catalana hi gravitaren certs precedents que après modificaren alguns fets de caràcter polítich. Dificultós resulta esbrinar lo que ètnicament pot considerar-se com terra catalana. Indubtablement que lo llenguatge prestarà una llum bastant segura per arribar-ho a trovar, sempre aproximadament.

Pro ¿es absoluta aytal llum? ¿No 'ns enganyarà, lo llenguatge, en los territoris del S. de Catalunya?

Axis com en aquests pot induhir a errades conseqüències, hàvem de cuydar que no nos succehesca lo mateix, per la rahó contrària, al estudiar los limits del O. Hi ha dintre les poblacions en que avuy se parla lo dialecte aragonès, arrán de la frontera ètnica de Catalunya, llochs que tenen nostre mateix origen, pro que, influïts per un mohiment social llinguístich, han arribat a perdre l'idioma. Aquest fet no es nou a Espanya : lo trovem a cada instant repetit en poblacions de la antiga Vasconia, ab l'euskar.

La pretensió d'averiguar ahont acabava lo territori, que ara s'ha transformat y reduhit en la Catalunya del present mapa d'Espanya, nos ha portat a inquirir personalment en la frontera aragonesa. Per ço, després d'alguns anys de labor, tractarem aquest problema, sense pretendre'n altre cosa que assenyalar un camí, guiats per la investigació històrica, complement del treball excursionístich.

Lo Cinca ha sigut tradicionalment considerat límit de Catalunya. La Ribagorça, dominada en certs llochs per los antichs Reys d'Aragó y

en altres per los Comtes de Barcelona, s'ha vist comprovat èthnicament que era part integrant de Catalunya. Com també ho fou políticament fins a les corts de Montçó del 1300.

La *Barbatania* y la *Boletania*, dugues regions aragoneses avuy fronterises del nostre Principat, tenen un origen molt remot. Certament que elles no figuren ni en les obres dels geògrafs de la època romana, ni tampoch en los epítomes de la numismàtica ibèrica. Pro en cambi una y altra se trasllueixen en dugues interessants làpides romanes trovades en la antiga capella de Nostra Senyora del Socorro, en la montanya de Las Cillas en terme de Coscojuela de Fontova¹.

¿Com clasifiquen los antichs geògrafs aquest territori, poblat y rich, allunyat de les vies més practicades y conegudes en la època romana, si be atravesat per una de les vies secundaries?

L'autor més complet dels que han descrit la Hispania, Strabon, assenyala als *Ilergetes* com essent un gran poble ibèrich, los quals confinaven ab los *Jacetans* o de *Jacka*. La renomada ciutat d'Osca pertanyia als *Ilergetes* : per tant les conques del Segre, del Ribagorçana y del Cinca eren d'aquest poble.

Axò, donchs, resol't part de la qüestió per lo que respecta a la època romana y al segle 1 de J. C. A la *Ilergecia* y a la sua capital *Ilerda*, no's pot dexar de conceptuar catalana, èthnica, filològica y històricament considerada.

Zobel de Zangroniz² estudia detingudament les monedes d'aquests pobles, y segons elles, classifica tota la regió Oriental d'Hispania en quatre distintes, explicant-ne les similituts numismàtiques que li feyen establir aquesta subdivisió. Nomena un districte *Ilerdense*, formant-lo tota la part plana de les provincies de Lleyda, Osca, Çaragoça, Terol y Tarragona. De manera que la numismàtica no contradiu a Strabon.

1) Hübner *Inscriptionum Hispaniae latinarum Supplementum*, Fita *Boletín Real Academia Historia*, vol. IV, 1884, p. 214.

Núm. 5841 P. AEMILIO...
DVCTO · BARB ·
PATRI · AEMILIAE
PLACIDAE · H · EXT

Núm. 5845 L-VAL-GAL
MATERNO
BOLETANO
M. COR. POMPE
IANVS AMICO OPTI
MO OB MERITA

Núm. 5843 L-VAL-L-F GAL
MATERNO
BOLET-H-EXT

²) La paraula *Barb* la tradueix lo P. Fita per *Barbotano*, o natural de Barbastro.

2) *Memorial Numismático Español*, vol. IV.

Malaventuradament, de les divisions polítiques romanes, no'n conexem detalls, los quals haurien resolt aquesta qüestió.

Segons lo P. Florez ¹, los bisbats, al desenvolupar-se en la època romana, s'atemperaren als límits civils. «Y como antes del establecimiento de las catedras pontificias, tenían ya las ciudades prefijados sus límites, no se necesitaron concilios para repartir á cada obispo términos, sino obligar á todos á guardar los que había.» Mes axò no vol dir que un sol poble, una sola nació, hagués de constituir un bisbat únich.

Si bé en la època wisigoda vehem modificarse les subdivisions romanes, com v. g. la creació del bisbat d'Egara, no obstant trovem que la Sèu ilergeta, lo bisbat de Lleyda, d'acort ab lo que abans s'ha expressat, entra terra endins de les conques dels rius Noguera Pallaresa y Cinca, y segueix assenyalant-nos aquella unitat ètnica que indicava lo geògraf Strabon y refermada en son mut llenguatge per la numismàtica.

No conexent, donchs, divisions administratives romanes y wisigòtiques que pugan servir-nos d'orientació per la determinació de les comarques ètniques, nos havem d'acullir a la documentació secundaria.

Existeix un document geogràfic de la època wisigòtica, del regnat d'Agila, datat a 29 de Setembre de 551, que mereix se li dongui capdal importancia, fins y tant no 's demostri la sua falsetat². Lo considerem com un engranatxe històric entre les famoses làpides de Las Cillas y la subsegüent documentació mitjaeval, ahont, precisant més les designacions topogràfiques, s'hi transpira certa indicació de comarques.

Convindrà que 'ns hi aturem una mica. La idea de *comarca* geogràfica hi reb lo nom de *terra*, figurant en tal conformitat les *terra hilarдени* (ilerdense) y la *terra Labitolosano*. Los llochs que se assenyalen a la *terra ilerdense* mostren perdurar la tradició, en lo pays ilergeta, d'extendre-s dintre del que ara es reyalme d'Aragó.

«*In terra hilarдени* : Paternianico porcionem meam; Cerco magno, porcionem meam; Ad domum Eulali, porcionem meam; Ad domum Retiari, porcionem meam; Lacuna rupta (Lagunarrota junt a Berbegal) porcionem meam; Anduso, porcionem meam; Ausevero (Azlor, entre

1) *España Sagrada*, vol. IV, p. 108.

2) La sua procedencia nos es extremadament sospitosa. Se trova en la biblia antiga de la Catedral d'Osca; lo publicà, en 1792, Traggia en l'apèndix III al volum II de *Aparato á la historia eclesiástica de Aragón*; y lo comentà Fidel Fita en lo *Boletín de la Real Academia de la Historia*, vol. IV, p. 211.

Las Cellas y Adalhuesca) porcionem meam ex integro; ita ut in *monasterium Lobe* (Cillas tal vegada) si ipsi jusseritis debeat desservire.»

De les poblacions assenyalades a la *terra ilerdense* deurem deduir-ne que, per la part septentrional, envoltaria, clouria y se confondria aquesta terra ab lo *Barbotano*. Aquesta terra, hi ve indicada en tres llocs no definits :

«In *terra Barbotano* : *Arcaracino* porcionem meam; sub monte *Polenarrio* cum *Mariano*, porcionem meam.»

Atenent-nos a les indicacions úniques del text wisigoth, la *Barbotania* poca cosa havia de comprendre, puix se veu cohibida per lo territori *Labetolosano*, quals llocs definits nos assenyalen una mica llur extensió vers lo S.

«In *terra Labet[o]losano* : *Calasanci* (Calasanz al limit de la Litera) porcionem meam; cum *eleceto* (alzinar); *Borgisali*, porcionem meam; *Abditinne*, porcionem meam; *Berce*, porcionem meam; *Mare mortuum*, porcionem meam; *Petra roveida* (Perarrúa) porcionem meam'.»

Lindant ab lo territori *Labetolosano* hi havia la *terra Boletano*, que també figura en lo document. Y lindant ab *Boletano* (Boltanya) se trovaria la *terra Terrantonensi*, nom pervingut de la vila de Tierranton, prop del antiquíssim monestir d'Asan, en lo districte de La Fueva. Finalment, se consigna també la *terra Cesaraugustana*, que no cal dir era la comarca de Çaragoça.

Al dexar totalment son caràcter de seus catòliques les velles seus de Lleyda y d'Osca, aquest servey eclesiàstich se concentrà en lo territori Pyrenench, dominat per los cristians. Primer Tremp y després Roda, són caps de la diòcesis ilerdense, mentres Jaca se constitueix en única diòcesis, absorbint les funcions de la de Osca. Les històries reconexen lo fet, pro no saben quan s'efectúa. Cal presumir seria en la segona meytat del segle IX, al cessar la tolerancia y protecció a la religió cristiana en los territoris sarrahins d'Espanya.

Passat lo segle X, en que s'efectuà lo notable avenç de les armes musulmiques, en la gloriosa època d'Almanzor, los reyalmes cristians guanyan ab augment tot lo que llavors perderen. La Barbatania, que formava part del magnífich reyalme de Çuleiman, rey de *Sarkusta* (Çaragoça), al esser repartit entre los quatre fills d'aquest (any 1046) no sabem si passà a Ahmed Almocadir, rey de *Sarkusta*, o si, havent correspost a Iúsuf Almudafar rey de *Lérta* (Lleyda), Ahmed se n'apo-

1) Fidel Fita *Patrologia visigótica* en lo *Boletín de la Real Academia de la Historia*, vol. XLIX, p. 152.

derà. Això nos sembla lo més probable, tenint en compte lo que diuen los historiadors alaràbichs¹ y que lo reyalme de Lleyda subsistí molt decaygut.

Llavors, lo Comte de Barcelona, Ramon Berenguer I, en pau ab lo rey Iúsf Almudafar de Lleyda, se llençà a combatre al Rey de Çaragoça en una lluyta que durà del any 1058 al final del 1062 o començament del 1063. Lo Comte de Barcelona, ajudat per los Comtes de Cerdanya y d'Urgell, s'apoderà de gran part de la comarca de Litera, ocupant los castells d'Estopanyà, Purroy y Canyelles, arriuant fins al terme del castell de Benavarre y encara atravessant lo riu Cinca, puix sembla que Castelló Ceboller (avuy Castejón del Puente) estaria certa temporada a mans del Comte de Barcelona, puix ne disposa, com a pertinenca sua, en la donació condicional del castell de Montsó feta a Pere d'Estopanyà².

La guerra contra lo Rey de Sarkusta interessà a tota la cristianitat. Venen guerrers forasters instats per la Sèu Apostòlica³, se soliden les possessions de nostre Comte. Queda son avenç limitat a la Comarca de Litera : segurament allí se li senyalà, per Roma, lo Cinca com a frontera o limit de la sua expansió; y tot seguit lo Rey d'Aragó, ajudat per les mateixes hosts catalanes, se n'entrà al cor de la Barbatania, apoderant-se de Barbastre després d'un fort setge de 40 dies (Juny o Juliol de 1064). Hi morí molta gent, comptant-se en dit nombre lo comte Ermengol d'Urgell. A la presa de Barbastro se seguiren altres llochs de la comarca, com lo fort castell d'Alquezar (1069).

D'aquesta època es nostra creença que lo Cinca quedà determinat com a límit geogràfic de Catalunya, quedant políticament fraccionada la vella ilgercia. En aquesta època se trencà evidentment, una de les fronteres ètniques dels pobles ante-romans.

1) Dels quatre fills de Çuleiman beni Hud, Ahmed, rey de Sarkusta, «fué el favorecido, oprimiendo con perfidia á sus hermanos, hasta que les quitó lo que estaba en poder de ellos, y los destruyó, de modo que desapareció su nombre y prevaleció sobre ellos». (F. Codera : *Estudios críticos de historia árabe española* [Çaragoça, 1903], p. 362. — Vege-s també F. Carreras y Candi : *La frontera a Camarasa y á la Ribagorça en lo segle XI*, en *Boletín de la Real Academia Buenas Letras de Barcelona*, vol. III, p. 18.)

2) Document sense data publicat per l'Autor en l'article *La frontera a Camarasa*, etc.

3) En l'any 1063 ja predicava lo Sant Pare la guerra santa contra los sarrahins espanyols. Lo Bisbe d'Ausona, o de Vich, s'aprestava a concorre-hi ab la sua gent (7 Octubre 1063), en quals dies arriaven al Comtat de Barcelona, del estranger *fidelium turmas*, o multituds de guerrers, comanades per Guillem de Montreuil, esforçat capdill de la església (*Boletín de la Real Academia de la Historia*, vol. XVII, p. 405). Zurita posa al 1065 aquesta presa de Barbastro.

La Barbatania no fou agregada per lo Rey d'Aragó al bisbat de Jaca, continuador del d'Osca, sinó al de Roda, continuador del de Lleyda. Fet significatiu que demostra la voluntat, per part de la Iglesia, de no rompre una unitat ètnica preexistent. Los bisbes de Roda prengueren nom «de Roda y de Barbastro».

Per los sarrahins tornaren a embestir fortament, recobrant a Barbastro, Alquezar y demás llocs de la Barbotania. Les histories no ens diuen quan fou, emperò, lo cert es que, en 1080, lo rey Sanxo Ramirez declarava que, cas d'expulsar als sarrahins de les seues fronteres, tota la comarca *Barbotana*, desde la serra d'Arve als castells de Naval, Salinas y Alquezar y altres, fins al riu Alcanadre, seria de la jurisdicció eclesiàstica de Roda ¹.

Molt s'enfortiren los alarbs en la Barbotania; tant, que, per recobrar la comarca, los Reys d'Aragó anaren envoltant-la de per tots cantons. Primer Sanxo Ramirez guanyà Montsó en 1089; après Osca caygué a mans de Pere Sanxez, en 1096; y, finalment, en 1101, un notable esforç del propi rey Pere lo féu apoderar-se de Calasanz, Pertusa y Barbastro, arriuant avall del Cinca, fins a Velilla y Ballobar (Zurita).

Després lo Rey d'Aragó manifestà que ja lo rey Sanxo havia declarat donar tot Barbastro, fins al Alcanadre, a la Sèu de Roda ², com en efecte hi fou novament adjuntada dita Comarca.

De manera que la serra d'Arve per la part N., y los rius Alcanadre y Cinca per O. y E., se presenten com límits històrichs y geogràfichs de la Barbotania.

Aquests límits, per la part S., esdevenen un enigma. Aquí precisament no hi han serralades definides ni conques fluvials que vingan a interrompre la harmonia geogràfica d'aquell territori, ordinariament planer.

Sols indicarem, aprofitant-nos de les llums que facilita lo document del 551, que lo lloch de Laguna-rota, situat al S. de Berbegal, y quasi a la mateixa latitut de Selgua, no era *Barbotania*, sinó *terra ylerdcense*.

Per consegüent, los límits meridionals històrichs de la Barbota-

1) Any 1080: «Iterumque constituit ut si, miserante Deo, fuerit gens Ismaelitarum, a nostris finibus expulsa, sicuti ipso largiente in proximo futurum esse credimus et speramus omnis regio Barbutana sicuti descenditur ex suprascripta serra Arvi, habens ex meridiano latere castra quae vocantur Nabal, et Salinas et Alchezar et alia quamplurima, usque ad rivum qui dicitur Alcanadre» (Villanueva: *Viaje literario*, vol. XV, p. 283.)

2) Villanueva: *Viaje literario*, vol. XV, p. 363.

Berbegal y Torres d'Alcanadre. Aquest es, d'altre part, lo límit, reculat y mutilat, de la antiga *Ilergecia*, com a comarca natural o popular en la època visigoda.

En posterioritat a aquestes èpoques antigues, tot s'ha regirat y transmudat per causes polítiques, que, al alterar les divisions geogràfiques convencionals, no han pogut modificar les condicions èthniques dels pobladors. No crehem ja del cas assenyalar los acontextiments polítics que han portat lo tradicional límit de Catalunya del Cinca al Ribagorçana, a la clamor d'Almacelles y al pla de la Ràpita, entre Fraga y Alcarraz.

Y, dintre d'aquestes comarques, tant del Segrià, com de la Litera, com de la Barbatania, lo caràcter dels seus habitants es lo mateix : los seus jòchs, expansions y fins propensió a determinats actes de violencia y brusquedat, es consemblant. Donant-se lo cas de que lo districte judicial de Balaguer, que es lo que abarca los actuals pobles catalans d'aquella frontera, es lo que registra major criminalitat de tots los de Catalunya.

En aquelles comarques la unitat èthnica es interrompuda per la unitat de llenguatge. Allí, lo català, al perdre-s y evolucionar vers lo navarrès en la forma aragonesa, presenta gradacions tant interessants y curioses com los dialectes catalans parlats a Estada y Estadilla, molt dignes d'estudi per los filòlechs. Allí la fonètica catalana se n'entra en pobles que manifestadament han pertanyut a la Vasconia, com la vall de Gistain, ahont s'estila encara la *j* ab nostra eufonia. Y de la llengua catalana no cal parlar-ne : bastarà repetir que a Jaca, en lo segle XIII, se redactaven escriptures notariales en català. Y s'hi conserven encara en aquelles montanyes entre tants de noms baschs, paraules netament catalanes, com *Campfranch*, *Sobre-arbre* o *Sobrarbe*, *So-montano*, *Vall-Onsera*, S. Salvador de *Sorribas*, Santa Eularia de *Peguera*, *Moniclús*, *Fontova* o *Fantova*, S. Jordi de *las Boqueras*, etc.

Per resumir lo que acabem de ressenyar, afegirem tenir lo convenciment de que la *Barbatania*, comarca intermitja entre la catalana *Litera* y l'aragonès *Somontano* (ab la que avuy s'ha vingut a confondre), èthnicament la podem considerar catalana.

Es cert que avuy axò semblarà a tothom tant nou com lo mateix nom de *Barbatania*, del que ningú se'n recorda, ni a Barbastro ni en cap dels pobles de la seva jurisdicció. Es també cert, que, lo recort de la vella comarca *Barbotana*, ja s'havia perdut en lo segle xv¹ y

1) Any 1429 «Castrum Vigei Dalquezar, situm in Regno aragonum, in terra Barbastri» (B. Martínez y Herrero : *Sobrarbe y Aragón*, vol. II, pl. 138).

tal vegada en lo xiv. Pro la present conclusió no 'ns la inventem pas. La consignem com a resultat d'un estudi y investigació. Acabantla ab la màxima, sempre oportuna, de que, qui més hi sàpiga que més hi digui.

FRANCESCH CARRERAS y CANDI

FOLK-LORE DE TOSSA

(Continuació)

Y... tornem a la gent de Tossa.

Jo crec que l'admirable independència del seu caràcter (apart de l'ambient, que per força ha d'influir-hi) es deguda principalment al seu origen.

L'història 'ns diu que Tossa ha estat romana, però jo crec (y molts ab mi ho creuen) que ha estat y es grega. Les costums, la música, el caràcter franc y independent; en fi, tot, tot recorda lo que havia de ser l'antiga Grècia.

El seu amor a la llibertat, ni 'l treball pot trabar-lo : en lloc hi ha més poc desnivell entre patrons y treballadors; ningú més lliure que 'ls pescadors y els tapers. La mar es de tothom; y, fòra 'ls pocs dies que està malhumorada, tothom hi troba feina. Compto que es la millor riquesa del poble y la més ben repartida.

L'ofici dels tapers, me deien allavores que dequeia molt. No hi ha de bon troç tanta feina com abans : a més han posat màquines manejades per dones, que, si bé fan molta més via, la feina no 'n resulta tant primorosa. Prou m'ho demostraven els bons treballadors, que les màquines, per més bé que les guin, no podran fer-ho mai ab la perfecció que ho fan ells ab les llurs ganivetes.

Vaig visitar una fàbrica, un dissabte a la tarda, y apenes hi havia treballadors. Alguns casats ab moltes obligacions per atendre, y els aprenents escairant per força, preparant la feina pera la setmana següent : de fadrí ni un. En havent dinat havien anat a comptar la feina y cobrar la setmanada, que 'ls hi paguen a tant el mil, y no tornarien al treball fins al dimars.

En quant a les dones, fòra de les que treballen a les fàbriques de taps, que no són gaires, adoben xarxes y fan puntes de casa es-tant.

La gran repugnància que 'ls catalans, en general, senten pera

concorrer als hospitals y a tot arreu ont els mantinguin per caritat, es ben marcada a Tossa, ont, a l'esplèndid edifici fundat per un ric tossenc a l'entrant del poble, destinat a hospital, no hi ha mai ni un sol malalt, com no siga alunt mendicant foraster.

Les germanes de la Presentació que 'n tenen compte, a falta de cuidar malalts, hi han establert una important escola de noies. De les dues iglesies que hi ha, descomptant la capella de l'hospital, la més venerada es l'iglesieta de la Mare-de-Déu del Socors, a qui tenen gran devoció 'ls tossencs. A la placeta d'aquesta capella s'hi ballaven antigament, en dia assenyalat, nou ¹ contrapassos en honor dels dolors de la Verge, substituïnt-se més tard els contrapassos per sardanes quan aquells caigueren en desús.

D'aquesta capella emprèn el seu romiatge 'l Pelegrí quan, el dia de Sant Sebastià, va a Santa Coloma a complir el vot del poble.

La professó que surt de la parroquia, de bon matí (després d'haver oït missa y combregat el Pelegrí, vestit ab la tradicional vestidura de petxines), fa cap a l'iglesia del Socors, ont es deixada la reliquia de Sant Sebastià. Allí 'l Pelegrí reb de l'Ajuntament, que l'ha acompanyat a la professó, un passaport y una moneda d'or. La professó torna a la parroquia, y el Pelegrí, després d'esmorzar al sortir del poble, emprèn el camí de Santa Coloma de Farnés.

Ja fòra de poblat, essent a Terra Negra, ont l'esperen multitud d'homes y d'ones que pera demanar una gracia, o pera complir una prometença, acompanyaran el Pelegrí, aquest, de cara a mar, beneeix y s'encomana als Sants. La multitud respon an els parenostres a Sant Sebastià, Sant Vicenç y l'Angel de la Guarda. D'aquí en endavant, fins que hagin arribat a Santa Coloma, no sortirà ni un sò de la llur boca que no sigui d'oració, ni entraran en cap casa.

Al pas de la devota comitiva surten la gent de les masíes a demanar la benedició al Pelegrí y oferir-li caritat pera 'l Sant.

A mig camí, a ple bosc, el Pelegrí s'atura : es l'hora de dinar. La silenciosa multitud asseguda per terra, menja 'l recapte que cadaú se n'ha portat.

En marxa altra vegada. Atravessant pobles reben dels veïns manifestacions de totes menes : pedres y insults dels uns; fruites y bones paraules dels altres.

A l'entrar al terme de Santa Coloma l'Ajuntament surt a rebre 'l Pelegrí, qui, mentres sigui a la població, tindrà l'agutzil al seu servei.

1) L'Iglesia venera els Set Dolors de la Verge; algunes cançons populars ne contemplen *vuit*; però a Tossa són més complets y n'hi han afegit un més.

La gent del poble s'ajunta an els de Tossa y els acompanya a dir el rosari a la parroquia, tenint per un gran favor el rebre dels pelegrins alguna petxineta de les que porten, de gran virtut pera curar el mal de cap.

L'endemà, després d'haver oït missa, entregades les caritats y revisat el passaport del Pelegrí pel Rector y l'Ajuntament, que hi posen la llur firma, torna la pelegrinació a Tossa, ont, al veure-ls arribar d'un troç lluny, voltegen les campanes; y, ab crits d'alegria y ballant pels carrers una mena de galop que nomenen *sa corra*, ab la mateixa tonada de lo que a Lloret nomenen *amorra sa reliquia* y a Sant Feliu de Codines *el ball de bastons*, entren al poble, dirigint-se a l'iglesia del Socors a buscar la reliquia, y d'allí, en professó, cap a la parroquia. Acabada la funció religiosa, l'Arcalde diu al poble : «— S'ha complert el vot.»

Allavors comença una de les festes majors, la de Sant Vicenç, que dura tres dies. A l'estiu fan una altra festa major : la de Sant Pere.

L'origen del romiatge del Pelegrí conten que ve d'un vot que va fer el poble de Tossa en temps de pesta, fa moltíssims anys.

Era una vegada que una gran pesta assolava la població : tothom era prè del mal, y an els pocs que quedaven ab salut els faltava temps pera fugir. Vet-aquí que una pobre vella, molt vella, que també fugia, essent un trocet enllà del poble troba un jove alt, bonic y ben plantat, que l'atura pera preguntar-li si es gaire lluny Tossa.

— ¿A Tossa aneu? — exclamà la bona dòna. — No hi anessiú pas : la gent s'hi mor com a mosques : la pesta ho assola tot. Fins jo 'n fujo, y això que poc haig d'esperar viure gaires anys. Si Déu no 'ns ajuda, aviat no hi quedarà ànima vivent.

— ¿Tant malament estan? — digué 'l jove. — Doncs ¿com no 's recorden de Sant Sebastià? Bé 'ls havia ajudat altres vegades. Aneu, bona dòna : torneu al poble y no tingueu por : si feu lo que jo us diré, d'aquí a poc ni 's parlarà de la pesta. Digueu als prohoms del poble de Tossa que invoquin Sant Sebastià. Que vagin en professó a buscar la seva imatge, que a tal casa tenen arreconada darrera de la porta de la golfa, y que l'honrin ab oracions y dejunis. Mentres durin les pregaries, que matin un bè, y un cop mort, el pengin de cap per avall en lo més alt d'una torra de la muralla. Al cap de tants dies que mirin de quin cantó s'ha tornat negre. De la banda que hi hagi la negror, d'allí ve 'l mal : aneu-hi en romiatge a fer pregaries. Y la pesta s'haurà acabat.

— Tant de bo! — va respondre-li la vella. — Però ¿com els ho faré creure, jo? Se pensaran que repapiejo.

— Aneu, y an els que no us vulguin creure ensenyeu-los això. Y, posant la mà estesa sobre la caputxa de la vella, hi va deixar la mà estampada. Y va desaparèixer.

La dòna va tornar al poble, va contar el fet y fou creguda. Fet tot tal com ho havia manat Sant Sebastià (que no era altre el jove ben plantat que va trobar la fugitiva), el bè va ennegrir-se del cantó de Santa Coloma.

Cap allí va encaminar-se 'l poble en professó demanant auxili. Sant Sebastià 'ls va escoltar, y mai més li ha hagut pesta.

La gent de Tossa sempre més s'ha recordat del gran benefici rebut, y cada any, el que pera complir una prometença o pera obtenir una gracia assenyalada vol encomanar-se a Sant Sebastià, es investit de la representació de tot el poble pera anar a Santa Coloma a dar una mostra d'agraïment al Sant y demanar-li protecció.

Van contar-me una altra tradició : la que dóna nom a la casa nomenada *del Sant Drap*. Aquesta casa, situada a l'entrant de la Vila vella, al costat de l'antiga rectoria, està deshabitada y es propietat, segons diuen, d'un prohoms catòlic.

Conten que un vespre va arribar an aquesta casa un pobre pelegrí demanant acolliment. Va concedir-se-li franca hospitalitat, acompanyant-lo, en havent sopat, al millor llit; y quan, essent l'endemà, de bon matí, van anar pera cridar-lo, trobaren la cambra deserta : sols en el llençol ont havia dormit el pobre hi van trobar l'imatge de Jesús en Creu. El llençol ont havia reposat el Senyor fou guardat y venerat per molt temps. No sé, després, ont va anar a parar. A l'iglesia de Tossa hi ha una reliquia nomenada també *el Sant Drap*, el sudari de Nostre Senyor, suposen. Podria ser que fos un mateix, o bé 's tracta de dues relíquies distintes.

Una germana de l'hospital, antigament mestra meva, m'escrivía al fer-li saber jo que volia estudiar la música popular de Tossa, «que 'm prenía una feina ben inútil, tota vegada que a Tossa no hi havia ni música ni músics». Y era ben errat el seu judici, perquè, dada l'importancia de la població, el moviment musical satisfaria 'l més exigent.

Un benefici a l'organista-mestre de capella, fundat fa molt temps, assegura la parroquia contra l'intromissió de professionals de poca cultura en la música sacra, y una escolania ben disciplinada canta (a cant pla) els oficis que 'l seu director acompanya a l'orgue magnífic, que posseeix l'iglesia.

Fins poc abans d'anar-hi jo, Tossa havia tingut la seva copla, que 's va dispersar, segons sembla, per desavinences (lo que no es d'extranyar tractant-se de músics); però ja 's parlava de reorganit-

zar-la, perquè trobaven que feia molta falta. A les festes majors, mai hi falta 'l concert executat per músics forasters de fama, quasi sempre de Barcelona.

L'afició a la música de la terra me la provaven prou aquelles canturies que les nits de les festes sentia desde la meva cambra y 'm feien fugir la són.

En el cafè del centre veí, una pila de treballadors hi cantaven a l'unissò, o a l'antiga manera de dues veus en tercers y sextes, tot un enfilall de cançons populars arreglades en forma de sardana pel mestre Narcís Dardé, que 'ls les acompanyava al piano; o bé d'altres cançons descriptives, quasi totes sardanes, que componia 'l mateix mestre imitant an en Clavé. Tothom volia la seva: cantaven *La Cacera*, *La Pesca*, una de política (*La Solidaria*), y moltes y moltes més.

Una de les bases, la principal, de la meua afirmació de la Tossa grega, es la seva música. Analitzeu les tonalitats de les seves cançons, y hi trobareu, si no en totes en la majoria, les antigues tonalitats del sistema grec.

L'hermosa indecisió de les cadences finals de dominant, y els seus ritmes clars y precisos com de dança, donen an aquesta música l'encant de lo eternament bell: un s'extasia, sentint-la, ab la mateixa fruició que sent l'esperit al llegir les obres dels antics grecs, mal siguin traduïdes, o al contemplar les llurs arquitectura y escultura, anc que no sigui més que en gravats.

Vos les cantaré; y, si no us agraden tant com a mi, podreu anar-vos-en almenys ben convençuts, si ja no ho estaveu, que la música catalana no té re que veure ab aquella faula que vol que tota ella sigui tristesa.

Per tot arreu de Catalunya, fins allà d'ont me citeu les cançons més borroses y ensopides (les de tonades «ab sò de pobre», que 'n deia una noia de Tossa); fins allà y tot, hi trobarieu, buscant ab bona voluntat, alguna espurna d'alegría: no n'hi ha cap, de poble sempre trist.

JULITA FARNÉS Y PAGÈS

(Continuarà.)

BIBLIOGRAFIA

Fa ja molt de temps que tenim preparades pera la llur publicació una serie de notes bibliogràfiques donant compte de les diferents obres rebudes pel CENTRE EXCURSIONISTA ab destí a la seva biblioteca; més l'excés de material ens ha obligat a retirar sempre dites notes; y avui, no volent demorar més lo que creiem un compliment de cortesia, passem a donar-ne compte, encara que sia molt breument, per medi de la present *Nota*.

A l'efecte 'ns cal fer constar que, entre altres varies publicacions rebudes y follets de menys importancia y relacionades ab l'obra de l'excursionisme, hem rebut darrerament les següents :

Nomenclator histórico, per D. Francisco Monsalvatje. — Formant el volum XVIII de la colecció meritíssima publicada per D. Francisco Monsalvatje y Fossas, y el IV de la seva part destinada als monastirs y iglesies de la provincia y bisbat de Girona, ha aparegut aquest nou volum, interessant com tots els demés y com ells necessari pera tot el qui vulgui conèixer y estudiar aqueix troç de terra catalana. En aquest nou volum se continuen per ordre alfabètic totes les iglesies parroquials, capelles y santuaris d'aquell territori, acompanyant una reproducció gràfica dels més importants o dels objectes arqueològics més notables que conserven, y un índex geogràfic pera facilitar el maneig de dita obra, que no deixem de recomanar als nostres llegidors.

La Espeleologia de Cataluña, per Mn. Marian Faura. — Aquesta nova publicació de l'actiu y infadigable espeleòleg català constitueix una de les memories que ve publicant la «Real Sociedad Española de Historia Natural», y es el treball més complet, dins de la seva índole, de tots els que s'han publicat fins avui. S'hi estudia somerament l'objecte y l'història de l'espeleologia y la seva introducció a Catalunya com a basa d'estudis seriosos, pera passar després a fer-ne aplicació especial a la nostra terra, exposant en forma metòdica els principals fenòmens en la mateixa existents baix tots aspectes y els treballs realitzats en la seva exploració. En forma d'apèndix publica unes instruccions pràctiques pera exploracions espeleològiques, contenint també una acabada ressenya bibliogràfica. Acompanya aquesta memoria o assaig d'espeleologia catalana, com modestament la nomena 'l seu autor, una trentena de gravats y divuit làmines en tiratge apart.

Ella 'ns fa esperar ansiosament el *Catàleg espeleològic* de Catalunya que Mn. Faura 'ns té promès com a complement del treball que ara 'ns ocupa.

Del propi Mn. Marian Faura y Sans portem rebuts també 'ls següents treballs: *Noticia Necrològica del Dr. D. Norberto Font y Sagué*, *Recull espeleològic de Catalunya*, *Les Coves den Bolet*, y *Les Coves del Bals de les Roquetes a Carme*.

Guia artística de Huesca y su provincia, per D. Ricard del Arco. — Donat el seu caràcter de guia, es força recomanable aquesta publicació del digne arxiver municipal de la ciutat d'Osca. Obres així contribueixen sempre al coneixement y divulgació de tot quant de notable guardi un territori determenat, y són además basa y fonament pera estudis de més volada. Comença ab una ressenya geogràfica de tota la provincia, y estudia després les vicissituds històriques y els monuments més importants de la capital y dels seus contorns, en lo qual inverteix la meitat aproximadament de les 232 planes de que està formada aquesta obra. Totes les demés estan dedicades an alguns monuments notables de la provincia, com el castell de Loarre, Alquezar, Barbastro, Jaca, Monçó y algun altre, encloent tots els demés en un apèndix ab el qual se pot dir que acaba aquesta obreta que va acompanyada d'un gran nombre de gravats.

Navarcles. Notes històriques, per Mn. Fortià Solà. — Formant un volum de prop d'unes cent cinquanta planes y varis gravats, ha aparegut aquest estudi monogràfic, l'utilitat del qual no hem de deixar de remarcar. Treballs d'aquesta naturalesa són els que 'ns manquen a Catalunya, ja que, per medi de generalitats y obres voluminoses que molt vulguin abarcar, mai tindrem un estudi complet y perfet de la nostra terra. Limitant-nos tant sols an aquells llocs que 'ns siguin ben coneguts es com se pot fer obra ben profitosa. Això es el que ha fet Mn. Solà en l'obra de que 'ns ocupem y que ve a contribuir a la definitiva constitució de la bibliografia històrica de Catalunya, com ab molt bon encert diu el nostre distingit consoci D. Lleongi Soler y March en el pròleg d'aquest estudi de Navarcles, complet baix tots aspectes, y portat a cap per son autor ab tota cura y pacient afecte.

Gualba, per D. Pere Vergés y Moreu. — La riallera població de Gualba y els seus hermosos contorns per la serra montsenyenca han sigut objecte de curós estudi per part de D. Pere Vergés, qui 'ns ofereix com a fruit del mateix l'obreta de que ara 'ns ocupem. S'hi estudia y s'hi descriu aquell poble deliciós, la seva situació y les seves belleses, desde la seva pintoresca iglesia parroquial fins als poètics Gorc Negre y salt de Gualba, format per la seva riera, que davalla de la petita plana de Santa Fe; no mancant-hi tampoc la seva part de ressenya històrica desde la seva fundació fins als nostres dies. La darrera part de l'obra està dedicada a ressenyar algunes excursions cap a Santa Fe, castell de Montsoriu, Campins, Riells, Breda y Montnegre. Acaba l'obra ab un apèndix estadístic y documental. Lo més criticable que hi trobem es el no estar escrita en la nostra llengua.

Excursions curtes, per V. de Lasserra. — Formant part de la «Biblioteca Popular de L'Avenç», ha aparegut aquest nou tomet, que 'l seu autor ha tingut l'amabilitat de remetre-nos pera la nostra biblioteca. Es una obra sense pretensions, de caràcter pràctic y ab destí a fomentar el petit excursionisme. Està constituïda per vint-y-cinc itineraris d'un sol dia per les comarques veïnes a la nostra capital, y va completada amb un índex toponímic que facilita l'examen

del seu contingut. L'acompanya un mapa plegadiç de les regions descrites degut a D. Juli Vintró y que està fet ab tota cura y coneixement.

També hem de fer constar, en aquest lloc y ocasió, que, formant el volum VIII de la «Biblioteca Folk-lòrica» publicada pel propi CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, ha aparegut y s'ha posat a la venda l'obra del nostre antic y distingit consoci D. Cels Gomis titulada *Zoologia popular catalana*, recull importantíssim de modismes, aforismes, creencies y supersticions, que constitueix un conjunt y una obra altament interessant. El nom del Sr. Gomis, l'elogi que la premsa diària ha fet de la mateixa, y l'estar ella editada pel nostre CENTRE, ens priva y ens relleva de dir re més en son favor.—E. V. R.

CRÒNICA DEL CENTRE

ABRIL DE 1911

EXCURSIONS

Durant les passades festes de Pasqua de Resurrecció, que s'esqueia ser el diumenge dia 16, varen esser moltes les excursions realitzades per diferents consocis del nostre CENTRE EXCURSIONISTA. Entre elles citarem tant sols les següents, de les quals se 'ns ha donat compte:

A LES VALLS DE RIBES Y DE LA MOLINA. — Fou organitzada per la Secció Sports de Montanya al rebre noves de la gran quantitat de neu que encara hi havia per aquelles altes carenades. La varen realitzar els nostres companys Srs. Amat, Miret, Sala y Valls, que, proveïts de skis, varen efectuar diferents sortides pels vessants de la deliciosa vall de La Molina y serres del Puigllançada, pla d'Anyella y cims del Ginebrar durant els dos dies que estigueren per aquelles encontrades.

ALS PORTS DE BECEIT. ASCENSIÓ AL MONT CARO. — Efectuaren aquesta excursió 'ls nostres companys D. Francisco X. Parés y Bartra y D. Pere Rius y Matas, que sortiren de la nostra ciutat, el dia 14, ab l'express de Valencia, deturant-se a Tortosa, ont visitaren els més importants edificis de la població, anant a dormir al barri den Regués, situat a cosa d'hora y mitja de distancia. L'endemà empengueren la marxa vers la montanya del Caro, passant per Coll-Ventós, Volta-Plana, Coll-Roig y collada del Caragol, a més de 1,000 metres sobre 'l nivell de la mar, fins a la caseta de Matamoros, desde ont l'amic Parés féu en cosa d'una hora, l'ascensió al cim del Caro (1,430 ms. alt.), el més alterós de tota aquella extensa regió, y desde 'l qual se gaudeix de bell y dilatat panorama, que s'extén vers territori de Tarragona, Castelló y Terol. Reunits altra volta 'ls nostres companys a la dita caseta de Matamoros, ont havia quedat

el Sr. Rius (que per no anar convenientment equipat, y donada l'existència de fortes congestes, havia desistit de fer l'ascensió), empengueren la davallada vers els masos den Millés y de l'Amat, en el qual passaren aquella nit. Al dia següent realitzaren una altra bonica excursió cap a les mirandes de la Vallcanera, anant a dormir a La Cenia. El dia 17 l'invertiren entre les poblacions d'Ulldencon, Benicarló y Penyíscola, y el 18 visitaren el renomnat Desert de les Palmes de Benicassim, grandiosa y ben cuidada possessió dels PP. Carmelites descalços; retornant el mateix dia a Barcelona, satisfets de sa visita an aquelles atractívoles encontrades.

A LES SERRES DE CARDÓ. — El diumenge dia 16, ab l'express de Madrid, anaren fins a Mora la Nova 'ls nostres companys Srs. Danès y Vernedas y Vidal y Riba, junt ab els Srs. Bedós, Folguera, Saló y Sabater, del «Centre Excursionista del Vallès». Desde Mora 's dirigiren a Cardó, arribant an aquell establiment al caient de la tarda, després de passar pels pobles de Ginestà y Rasquera. El dia 17 y el matí del 18 l'invertiren en seguir aquella pintoresca y hermosa montanya, fent les ascensions al cim de Creu de Santos y de La Serra y als cercles de Pouet de Xacra y Caçola del Diable, y visitant tots aquells contorns ab llurs escampades fonts y ermitatges. A Cardó foren rebuts els nostres companys pel propietari d'aquelles terres y establiment, D. Salvador Cavestany, l'enamorat d'aquella serra y devot de ses aigües medicinals, que ve esmerçant els seus cabals a fi de dar facilitats y oferir bon confort a tot el que visiti aquells llocs, y que va acollir y hostetjar els nostres amics, prodigant-los generosament tota classe de serveis y obsequis. A la tarda del mateix dia 18 se dirigiren els nostres excursionistes cap a visitar les notabilíssimes coves de Benifallet, de sorprenent bellesa y gran riquesa, que constitueixen un dels exemplars més hermosos y interessants de la nostra terra. D'allí baixaren al peu del riu Ebre y, en una barca que a propòsit els esperava, se dirigiren riu avall fins a Xerta, desde ont continuaren en carruatge fins a Tortosa, ont donaren per acabada aquesta aprofitada excursió.

També hem de fer esment, aquí, de l'excursió detallada a Penyíscola portada a cap pels germans Gabriel y Joan Roig; y d'altres vers les valls de Coll-Fret y Pla-Travé, al Puigsacalm; serres de Cabrera, La Salut y El Far; y vers les encontrades montsenyenques.

CONFERENCIES

LES GORGES DEL FRESSER Y LES SERRES DEL CATLLAR. — El dia 7, el nostre benvolgut y infadigable president D. César A. Torras, va donar una conferencia, força interessant, ressenyant aquesta encontrada pirenenca de desde l'entrada de les gorges del Fresser, a la vall de Ribes, fins als cims alterosos de la serra del Catllar, presentant una serie de projeccions fotogràfiques de clíxés obtinguts pel propi conferenciant en les seves varies excursions realitzades per aquella hermosa regió.

DEL PUIGMAL AL PIC DE BASTIMENTS PEL FIL DE LA CARENA PIRENENCA. — Tal fou el tema d'altra nova conferencia que 'l nostre president, D. César A. Torras, va donar, la vetlla del dia 21 del propi mes, descrivint els extensos paisatges y belleses naturals que s'oviren desde 'l cim d'aquella carenada. Durant la sessió varen projectar-se igualment gran nombre de clixés fotogràfics.

NOTES D'UNA EXCURSIÓ PER L'URGELL, LA SAGARRA Y LA CONCA DE BARBARÁ. — En la sessió del dia 28, el nostre company D. Juli Soler y Santaló va llegir un treball del nostre viç-president, D. Eduard Vidal, ressenyant aquesta excursió, de la qual degudament donàrem compte y que avui comencem a publicar en aquestes planes. El treball del Sr. Vidal fou acompanyat, com de costum, ab la projecció de gran nombre de clixés fotogràfics, obtinguts, en llur immensa majoria, pels seus companys d'excursió, l'expressat D. Juli Soler y el benvolgut consoci D. Gabriel Roig.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

Dues són les conferencies d'aquesta Secció durant el mes que acaba de transcórrer : una que donà 'l nostre consoci D. Ramon Nonat Comas, el dissabte dia 8, sobre 'l tema *Notes folk-loriques barcelonines*, en la qual son autor demostrà una vegada més el seu coneixement y el seu amor vers les coses passades de la nostra ciutat; y una altra que fou donada 'l dia 22 pel president honorari d'aquesta Secció, D. Rosend Serra y Pagès sobre 'l tema *L'Infern y el Purgatori segons el poble*, que 's proposa desenrotllar en conferencies successives, de les quals oportunament donarem compte.

CONVERSES D'ARQUEOLOGIA

Programa de les lliçons explicades per D. Pelegrí Casades y Gramatxes durant aquest mes :

Dia 5 : Conversa CXLVIII (1.ª de la numismàtica grega). — De la numismàtica de Grecia en son concepte històric. — El bestiar com instrument de canvi abans del segle VII. — Els metalls preuats com indicació del valor de les coses. — Els banquers o *trapezites*. — Circulació de lingots marcats. La forma y la regió que començà a usar-los. — Tipos y forma de les primeres monedes. Llurs figures y emblemes. — La moneda privada. Son caràcter. — Causes que motivaren el que exclusivament el Poder pogués emetre moneda. — Creso, rei de Lidia y ses monedes d'or y plata purs. — Phidó d'Argos. — Ses estateres d'argent. — Tipo. — Monedes divisionaries creades per Phidó. — Obols y dracmes. — L'or y l'argent. Sa monetisació. — Unitats monetaries, estateres, dracma y asarió. — Independencia monetaria entre les ciutats gregues fins al període alexandrí. — El sistema àtic com a tipo monetari únic. — La moneda de coure. — Aspecte extern de la moneda. — Coexistencia de numeraris emès pels prínceps y per les ciutats a l'època de la dominació persa, aquemènida y alexandrina. — Principals emblemes o tipos en les monedes a partir del segle V, vertaderes obres d'art. —

Llur importància baix diferents conceptes. — Artistes cèlebres, gravadors de tipus monetaris.

Dia 12 : Conversa CXLIX. Etimologia de la paraula *numismàtica*. — Metalls y lligues y altres materies monedades. — Procediment pera fabricar-les. — Monedes incuses. — Tipus monetaris. Llur valor artístic. — Dret d'encunyar monedes. — Funcionaris y artífex que intervenien en el monedatge. — Medalles commemoratives. — Resum dels períodes en que 's divideix l'història de la moneda grega. — Unitats monetaris essencials (talens, minor, dracma y òbol). — La moneda grega d'Empuries y Roses.

Dia 19 : Conversa CL. De la glíptica grega en el període clàssic. Etimologia. — Materies de la glíptica. Son desenrotllament històric. Caràcter en la de l'indicat període. — Camateus y entalles.

Dia 26 : Conversa CLI. De la torèntica grega en el període clàssic, especialment dels petits bronzes votius y d'adornament, y dels miralls en llur concepte decoratiu.

VETLLADA DE SANT JORDI

El dilluns dia 22 va celebrar-se la tradicional vetllada dedicada a festejar la diada del Sant Patró de Catalunya, que enguany s'ha escaigut en dia ja festiu. En la mateixa varen llegir-se valuosos y meritissims treballs d'erudició sobre *Sant Jordi segons els textos catalans antics*, *Les representacions plàstiques de Sant Jordi y el Drac*, y *Celebració de la diada de Sant Jordi a la nostra ciutat en temps antics*, deguts a la ploma dels nostres consocis senyors D. Ramon Miquel y Planas, D. Francesc Carreras y Candi y D. Joaquim Miret Sans. La sessió, que va veure-s força concorreguda, va ser presidida pel darrer de dits senyors.

NOVA

Ens escriuen de Ribes que l'agrupació «Sports y Excursions», d'aquella vila, ha realitzat darrerament varies sortides, que s'han vist força concorregudes y a les quals han assistit varies senyoretes socies de la mateixa. Entre elles ne realitzaren una vers les Gorges dels rius de Nuria y del Freser, visitant els salts del Sastre y del Grill, que hermostegen aquelles encontrades. Aquesta, que fou la primera d'una serie d'excursions realitzades, va veure-s molt animada, assistint-hi una vintena de socis, que dedicaren una recordança al nostre CENTRE EXCURSIONISTA, que de veres els agraim. Actualment n'estant organitzant una altra cap a Campdevàrol, Gombreny, Montgrony y collada de Grats, que promet igualment veure-s força concorreguda.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARAN)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES D'ABRIL

TEMPERATURES (A L'OMBRA)				PRESSIONS BAROMÈTRIQUES A 0° Y AL NIVELL DE LA MAR	
MITGES MENSUALS		MÀXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA
6°.11	6°.17	22°. (dia 22)	—6°.5 (dia 8)	766'60 mm.	767'36 mm.
ESTAT DEL CEL.				9 8 t.	Dies de pluja . . 5
				11 »	» de neu . . . 4
				9 »	» de glaçada . . 9
					» de glaçada total. 2
					» de boira . . . 8
HUMITAT RELATIVA		NÚVOLS		NUVOLOSITAT	
MITGES MENSUALS		CLASSE DOMINANT		MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA
70'43	72'58	CIRRUS	CIRRO-CUMULUS	4'86	5'55
VENT					
TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 12'5 mm.		DIRECCIÓ DOMINANT		VELOCITAT: EN 24 HORES	
		8 MATÍ	8 TARDA	MITJA MENSUAL	
		N E.	N E.	4'22 kms.	

NOTA.— Les mitges de temperatura, pressió, humitat y nuvolositat, corresponents a la tarda, se refereixen a 29 dies d'observacions.

J. S. S.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA y la Direcció del BUTLLETÍ deixen íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.